

УДК 340.13:355(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.57>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Лошицький М.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
начальник кафедри операційного права
навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук
Національного університету оборони України
ORCID: 0000-0003-0533-0079*

Лошицький М.В. До питання визначення ефективності законодавства у сфері оборони України.

Статтю присвячено дослідженню ефективності законодавства у сфері оборони України в умовах триваючого збройного конфлікту та геополітичної нестабільності, що визначає актуальність оцінки нормативно-правової бази для забезпечення національної безпеки. Встановлено, що, незважаючи на численні реформи та внесення змін до нормативних актів, відсутня комплексна система чітких та об'єктивних критеріїв для оцінки практичної реалізації цих змін. Автор підкреслює, що традиційний підхід до визначення ефективності законодавства, орієнтований на формальний аналіз текстів нормативних актів та статистичних показників їх виконання, не враховує динамічні фактори, такі як адаптивність норм до реальних загроз, вплив на оперативну готовність Збройних Сил України та взаємодію з міжнародними партнерами. У дослідженні обґрунтовано необхідність розробки інтегрованої методології оцінки ефективності оборонного законодавства, що включає юридичні, соціально-економічні, технологічні та стратегічні критерії. Автор проаналізував наукові підходи до поняття «ефективність законодавства» та встановив його співвідношення з іншими суміжними правовими категоріями, визначив ключові напрями оборонної діяльності, включно із загальними засадами оборони та національної безпеки, організацією і управлінням, військовою службою та мобілізацією, розвитком оборонно-промислового комплексу, кібербезпекою, міжнародним співробітництвом, соціальним захистом військовослужбовців, територіальною обороною та цивільним захистом, а також іншими напрямками, зокрема освітою, екологічною безпекою та антикорупцією. Автором запропоновано комплексний підхід до оцінки ефективності законодавства у сфері оборони України, який передбачає використання юридичних індикаторів, соціально-економічних критеріїв, технологічних аспектів та стратегічного прогнозування. Використання інтегрованих критеріїв дозволяє забезпечити системний та об'єктивний аналіз, підвищити адаптивність державної політики у сфері оборони України, оптимізувати використання ресурсів та посилити обороноздатність України.

Ключові слова: оборонне законодавство, ефективність законодавства, сфера оборони, сектор безпеки і оборони, інтегрований підхід, мобілізаційна готовність, технологічні критерії, стратегічне планування, адаптивність державної політики.

Loshytskyi M.V. On the issue of determining the effectiveness of legislation in the field of Ukraine's defence.

The article is devoted to researching the effectiveness of legislation in the field of defence in Ukraine in the context of ongoing armed conflict and geopolitical instability, which determines the relevance of assessing the regulatory framework for ensuring national security. It has been established that, despite numerous reforms and amendments to regulatory acts, there is no comprehensive system of clear and objective criteria for assessing the practical implementation of these changes. The author emphasises that the traditional approach to determining the effectiveness of legislation, focused on formal analysis of the texts of regulatory acts and statistical indicators of their implementation, does not take into account dynamic factors such as the adaptability of norms to real threats, the impact on the operational readiness of the Armed Forces of Ukraine, and interaction with international partners. The study substantiates the need to develop an integrated methodology for assessing the effectiveness of defence legislation, including legal, socio-economic, technological and strategic criteria, to increase the adaptability of state policy in the field of defence in Ukraine, optimise the use of resources and strengthen Ukraine's defence capabilities. The author analysed scientific approaches to the concept of 'legislative effectiveness' and established its relationship with other related legal categories, identified

key areas of defence activity, including general principles of defence and national security, organisation and management, military service and mobilisation, development of the defence-industrial complex, cybersecurity, international cooperation, social protection of military personnel, territorial defence and civil protection, as well as other areas, including education, environmental safety and anti-corruption. The author proposes a comprehensive approach to assessing the effectiveness of Ukraine's defence legislation, which involves the use of legal indicators, socio-economic criteria, technological aspects and strategic forecasting. The use of integrated criteria allows for a systematic and objective analysis, increases the adaptability of state policy in the field of defence in Ukraine, optimises the use of resources and strengthens Ukraine's defence capabilities.

Key words: defence legislation, legislative effectiveness, defence sphere, security and defence sector, integrated approach, mobilisation readiness, technological criteria, strategic planning, adaptability of state policy.

Постановка проблеми. Геополітична нестабільність на території України, яка обумовлена сучасними викликами триваючого збройного конфлікту є однією з підстав для дослідження ефективності законодавства у сфері оборони, що своєю чергою відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки, мобілізації ресурсів та координації зусиль державних інституцій.

Принагідно зауважити, що не дивлячись на постійне запровадження численних реформ та внесення змін до низки нормативно-правових актів цілісна система чітких та об'єктивних критеріїв для оцінки ефективності реалізації цих змін поки відсутня. Своєю чергою, здійснення формального аналізу текстів таких нормативно-правових актів або статистичних показників їх виконання, часто ігнорує низку динамічних факторів, до яких належать адаптивність законодавства до реальних загроз, вплив на оперативну готовність Збройних Сил України, а також взаємодію з міжнародними партнерами. Наслідком застосування так званого «традиційного підходу» визначення ефективності законодавства у зазначеній сфері є його дієвість виключно на папері, де практичний аспект його реалізації демонструє численні втрати ресурсів, зниження довіри суспільства та послаблення обороноздатності держави.

З урахуванням вищезазначеного ключовим викликом у досліджувану напрямку є розробка інтегрованої методології визначення ефективності оборонного законодавства, яка б враховувала не лише юридичні аспекти, але й соціально-економічні, технологічні та стратегічні особливості, з метою підвищення стійкості України, як перед зовнішніми, так і внутрішніми загрозами.

Мета дослідження полягає у визначенні інтегрованої методології оцінки ефективності оборонного законодавства України.

Стан опрацювання проблематики. Окремі питання визначення особливостей ефективності реалізації законодавства у сфері оборони були предметом наукової розвідки значної кількості вчених. Зокрема, серед останніх праць присвячених дослідженню проблематики слід виокремити імена наступних науковців: Богущий П.П., Борецька Н.П., Гресь О.М., Дідовець Ю.В., Здирко Н.Г., Крапівіна Г.О., Кулик С.В., Мазурик К.З., Матвеева Ю.І., Мельник М.І., Мельник С.М., Онищук І.І., Опольська Н.М., Орел М.Г., Повидиш В.В., Страшинський Б.Р., Тимченко Г.В., Швидка Т.І. та інші.

Виклад основного матеріалу. Почати наше дослідження пропонується з визначення поняття «ефективність», яке на рівні наукових досліджень має численні тлумачення. Так, Оніщенко Н.М. зазначає, що сучасне розуміння ефективності законодавства пов'язане з правовим середовищем, яке формується під впливом взаємодії різних чинників, таких як стан економіки, політичний режим, якість законодавства та ефективність роботи правничих установ. За умов плідної взаємодії цих елементів виникає певне правове середовище, що визначає правомірність дій держави, суспільства та окремих індивідів.

Тимченко Г.В., під поняттям «ефективне законодавство» розуміє таке законодавство, яке здатне забезпечити досягнення очікуваних результатів і спричинити максимальний ефект, при цьому ефективність законодавства автор трактує як ступінь досягнення запланованого результату чи ефекту [1, с. 22].

Матвеева Ю.І. розглядає «ефективність законодавства» як ступінь внеску сукупності правових норм і законодавчих актів у досягнення соціально корисної мети, яка становить основний зміст регульованих цими актами суспільних відносин [2, с. 55].

Волохов О.С. вважає, що ефективність законодавства передусім пов'язана з його якістю, що проявляється у формі, змісті та юридичній силі, яка визначає здатність нормативних актів регулювати суспільні відносини. При цьому ефективність слід розглядати як складне й системне поняття, що враховує умовні кількісні показники, зокрема ступінь досягнення балансу інтересів учасників правовідносин для забезпечення соціально-економічного розвитку. У цьому контексті ми повністю підтримуємо його думку, що закон є своєрідним регулятором взаємодії усіх учасників правових відносин у межах категорій «держава – суспільство» [3, с. 23-24].

На противагу цьому Корнієнко В.В. підкреслює, що ефективність права та ефективність законодавства мають низку відмінностей, які можна виявити через аналіз основних характеристик права та закону. Зокрема, ефективність права завжди відображає реалізовану правову норму, тоді як ефективність закону може стосуватися навіть реалізованих протиправних положень або свавілля. Виконання норми права забезпечує досягнення цілей, що відповідають соціальному прогресу та очікуванням суспільства, тоді як законодавчі положення, що не відповідають фундаментальним правовим цінностям, можуть стримувати розвиток або порушувати природні права людини. Крім того, ефективність права може констатуватися навіть за відсутності закріплення його норм у законодавстві, тоді як результат правового регулювання як обов'язковий елемент ефективності законодавства зазвичай досягається за сприяння державної влади. Також цілі правового регулювання законодавства переважно збігаються з інтересами держави і не завжди збігаються з інтересами населення, у той час як цілі ефективності права повністю відповідають інтересам суспільства. Водночас спільними ознаками ефективності права та законодавства автор вважає наявність двох обов'язкових елементів – результату правового регулювання та цілей норми чи нормативного акту, досягнення результату завдяки державі або належному рівню правосвідомості та співвідношення між поставленими цілями і отриманими результатами регулювання суспільних відносин [4, с. 34].

Таким чином, представлені наукові підходи до визначення поняття «ефективності законодавства» у межах нашого наукового дослідження підкреслюють комплексність такої категорії. Відповідно, особливу актуальність оцінка ефективності набуває у сферах, де від якості нормативно-правової бази залежить безпека держави та суспільства. Однією з таких критичних сфер є оборона, де ефективність законодавства визначає здатність організовувати військову службу та забезпечувати мобілізаційну готовність.

Слід зазначити, що законодавча база у сфері оборони України має розгалужений характер і охоплює різні рівні правового регулювання. Вона включає норми, що визначають конституційні засади оборони, організацію сил оборони, порядок мобілізації, проходження служби, соціальні гарантії військовослужбовців та міжнародні аспекти. Нижче представлений поділ законодавства за ключовими напрямками.

1. *Загальні засади оборони та національної безпеки* охоплюють фундаментальні принципи функціонування системи оборони держави, визначають ключові об'єкти та суб'єкти безпеки, а також окреслюють основні загрози та пріоритети. У центрі уваги цього напрямку знаходяться забезпечення державного суверенітету, підтримання територіальної цілісності та реалізація демократичного контролю над оборонними структурами. Важливим аспектом регулювання цієї сфери є нормативно-правова база, до якої належать Закон України «Про оборону України», Закон України «Про національну безпеку України», Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента № 392/2020, тощо.

2. *Напрямок організації та управління силами оборони України* передбачає комплексне регулювання структури Збройних Сил України, визначення повноважень ключових органів управління, а також планування і реалізацію реформ з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема НАТО, та впровадження J-структури командування. У межах цього напрямку особлива увага приділяється забезпеченню ефективної взаємодії між органами стратегічного, оперативного та тактичного рівнів управління, а також вдосконаленню процедур планування та контролю оборонної діяльності. Основу нормативно-правового регулювання складають Закон України «Про Збройні Сили України», Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», Закон України «Про Стройовий статут Збройних Сил України», Закон України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» тощо.

3. *Напрямок військової служби, мобілізації та резерву* охоплює регулювання всіх аспектів проходження військової служби, включаючи альтернативну (невійськову) службу, ведення обліку особового складу, організацію мобілізаційних заходів як загального, так і часткового характеру, а також бронювання та підготовку резервних формувань. Основна мета даного напрямку полягає у забезпеченні готовності Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням у мирний час та особливий період, а також у підтриманні постійного кадрового та матеріального резерву. Нормативно-правову основу регулювання цієї сфери складають Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» тощо.

4. *Напрямок оборонно-промислового комплексу та закупівель* охоплює регулювання розвитку промислових підприємств оборонного сектору, здійснення закупівель озброєння та військової техніки, організацію експортно-імпорتنих операцій, а також логістичне та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України. Основна мета цього напрямку полягає у створенні ефективної системи виробництва та постачання озброєння й військової продукції, яка здатна забезпечити

обороздатність держави та готовність військових формувань до виконання завдань за призначенням. Нормативно-правову базу регулювання такої сфери становлять Закон України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», Закон України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України», Закон України «Про оборонні закупівлі» тощо.

5. Кібербезпека та інформаційна захищеність. Цей напрям спрямований на захист від кіберзагроз, регулювання діяльності кіберсил, протидію гібридним загрозам та забезпечення державної таємниці. Нормативно-правову основу регулювання зазначеної сфери складають Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Закон України «Про державну таємницю», Закон України «Про боротьбу з тероризмом» тощо.

6. Міжнародне військове співробітництво та миротворчість. Напрямок регулює участь у миротворчих операціях, направлення підрозділів Збройних Сил України за кордон, допуск іноземних сил на територію України та адаптацію до стандартів НАТО і ЄС. Нормативно-правовою основою регулювання цього напрямку є Закон України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки», Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», Указ Президента № 693/2025 від 19.09.2025 тощо.

7. Соціальний та правовий захист військовослужбовців. Цей напрям забезпечує пенсійне та медичне забезпечення, пільги, житлові програми, захист сімей військовослужбовців та статус ветеранів. Ключовими нормативно-правовими акти у цьому напрямку є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби» тощо.

8. Напрямок територіальної оборони, цивільного захисту та надзвичайних режимів охоплює організацію та реалізацію заходів із територіальної оборони, забезпечення цивільного захисту населення, а також правове регулювання режимів воєнного та надзвичайного стану. Основна мета цього напрямку полягає у підвищенні готовності держави до реагування на загрози національній безпеці, надзвичайні ситуації та кризові обставини, а також у забезпеченні захисту населення і критичної інфраструктури. Нормативно-правовою базою регулювання цього напрямку є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Кодекс цивільного захисту України, Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» тощо.

9. Інше (освіта, екологічна безпека, антикорупція тощо). До цього напрямку відносяться питання підготовки кадрового складу, дотримання екологічних стандартів, боротьба з корупцією тощо. Основними нормативно-правовими актами є: Закон «Про освіту», Закон «Про запобігання корупції» та статuti Збройних Сил України тощо.

Враховуючи значну кількість напрямків у сфері оборони України, актуальним постає питання визначення критеріїв оцінки ефективності законодавства у цій галузі. Для комплексного аналізу доцільно застосовувати інтегрований підхід, який охоплює як формальні юридичні аспекти, так і практичні результати реалізації нормативно-правових актів. Юридичні критерії передбачають оцінку якості нормативної бази, її відповідності конституційним нормам та міжнародним стандартам. Одним із ключових аспектів є чіткість і однозначність норм, що дозволяє уникнути розбіжностей тлумачення. Важливим також є дотримання міжнародних зобов'язань, зокрема стандартів НАТО, ЄС та рекомендацій ООН. Гармонізація з іншими галузями права дозволяє уникнути колізій між різними законами та забезпечує узгодженість нормативної системи.

Соціально-економічні критерії зосереджені на впливі законодавства на суспільство, економіку та людські ресурси. До них належить оцінка економічної ефективності, тобто співвідношення витрат на впровадження закону та отриманих результатів. Важливим є також врахування легітимності, що відображає рівень довіри населення та готовність громадян до мобілізаційних заходів. Окрему увагу приділяють впливу на людський капітал, оцінюючи підготовку кадрів, мотивацію військовослужбовців та інтеграцію ветеранів у суспільство.

Технологічні критерії дозволяють оцінити адаптивність законодавства до сучасних технологій, включно з використанням безпілотних літальних апаратів, кіберзахистом та штучним інтелектом у військовій справі. Інноваційність і стимулювання нових технологій є важливим фактором для розвитку оборонного потенціалу. Оцінюється також ефективність норм щодо кібербезпеки та інформаційної захищеності, що забезпечує стійкість державної інфраструктури до кібератак. Інтеграція з цифровими системами, включно з електронним урядуванням, сприяє оперативному обміну даними та швидкому реагуванню у кризових ситуаціях.

Стратегічні критерії спрямовується на довгостроковий вплив законодавства на національну безпеку та міжнародні відносини. Це дозволяє оцінити готовність держави до швидкого реагування на

загрози та мобілізації резервів. Міжнародне співробітництво є показником ефективності залучення допомоги та реалізації спільних програм з партнерами. Стійкість до змін, разом з адаптацією до гібридних загроз або кліматичних викликів, дозволяє законодавству залишатися актуальним у динамічному середовищі.

Для оцінки зазначених критеріїв слід використовувати індикатори, які можуть включати обсяг міжнародної допомоги, частоту оновлень законів та результати соціологічних опитувань. Аналіз судової практики та юридичний аудит дозволяють оцінити практичну реалізацію норм у сфері оборони України. Економічний аналіз і моделювання ефективності державних витрат дають змогу оцінити співвідношення витрат та переваг від впровадження законів. Технологічні симуляції та перевірка систем кіберзахисту визначають рівень готовності до сучасних викликів. Соціологічні дослідження та опитування експертів допомагають оцінити рівень довіри громадян та мотивацію персоналу. Стратегічне планування дозволяє прогнозувати вплив законодавства на безпеку держави у довгостроковій перспективі. Такий підхід забезпечує комплексну оцінку та об'єктивність при визначенні ефективності нормативно-правових актів.

Вбачається, що врахування всіх цих аспектів дозволяє уникнути поверхневих оцінок та створює умови для системного аналізу законодавства у сфері оборони. Застосування комплексних критеріїв сприяє підвищенню адаптивності державної політики та оптимізації використання ресурсів. Це дозволяє покращити захист національної безпеки та забезпечити ефективне управління Збройними Силами України. Таке оцінювання стає особливо актуальним у контексті значного розширення кількості напрямків оборонної діяльності та постійного розвитку загроз. Визначення чітких і зрозумілих критеріїв є необхідним для створення прозорої, ефективної та прогнозованої системи оцінки законодавства в оборонній сфері.

Висновки. Аналіз законодавства у сфері оборони України демонструє, що його ефективність залежить не лише від формального закріплення норм, а й від здатності до практичної реалізації у динамічних умовах безпеки. Використання інтегрованого підходу, який враховує юридичні, соціально-економічні, технологічні та стратегічні критерії, дозволяє забезпечити системний і комплексний огляд нормативно-правової бази. Такий підхід сприяє підвищенню адаптивності державної політики, ефективності використання ресурсів та зміцненню національної безпеки. Визначення чітких і зрозумілих критеріїв оцінки законодавства створює передумови для прозорої, прогнозованої та науково обґрунтованої системи управління оборонною сферою, що є особливо актуальним у контексті зростання кількості напрямків оборонної діяльності та постійних викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимченко Г.В. Розмежування понять ефективність законодавства та ефективне законодавство. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-2. Т. 1. С. 41–44. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-2\(1\)__13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-2(1)__13).
2. Матвєєва Ю.І. Деякі питання методики оцінки ефективності законодавства. *Наукові записки*. 2005. Том 38. С. 52–56. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/569b3b41-4a35-4746-a874-3aeb2dbe30f4/content>.
3. Волохов О.С. Розмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективність норм права». *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 22–24. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-4>.*
4. Корнієнко В.В. Розмежування понять «ефективність права», «ефективність законодавства» та «ефективність застосування права». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Право. 2015. Вип. 20. С. 32–34. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/5821/5360>.